

NORNA-rapporter 93

Navn og navnebærer

Rapport fra NORNAs 45. symposium
i Skagen 1.–4. oktober 2014

Redigeret af
Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert
og Johnny G.G. Jakobsen

With summaries in English or German

NORNA-förlaget
Uppsala 2016

NORNA-rapporter 93

Udgivet af Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet i samarbejde med NORNA.

© Respektive forfattere 2016

ISSN 0346-6728

ISBN 978-91-7276-093-6

Sat med Verdana

Grafisk opsætning: Redaktionen

Omslag: Katrín Driscoll

Omslagsbillede: Martin Sejer Danielsen

Udgivet som internetpublikation på adressen:

nfi.ku.dk/publikationer/webpublikationer/norna-rapporter-93

För bedömning av manuskript till bidrag i NORNA-rapporter anlitas även utomstående vetenskapliga granskare.

Abstract

Navn og navnebærer. Rapport fra NORNAs 45. symposium i Skagen 1.-4. oktober 2014. Redigeret af Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert og Johnny G.G. Jakobsen (Name and Name bearer. Proceedings from The 45th NORNA Symposium in Skagen, 1-4 October 2014. Edited by Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert, and Johnny G.G. Jakobsen). *NORNA-rapporter 93*. 327p. Uppsala 2016. ISBN 978-91-7276-093-6.

The 45th NORNA symposium was held in Skagen in North Jutland, Denmark, from the 1st to the 4th of October 2014. The symposium was arranged by the Name Research Section at the Department of Nordic Research at the University of Copenhagen. Personal names, place-names, and urban names connected to the symposium theme "Name and name bearer" were discussed by the 25 participants from Denmark, Finland, Norway and Sweden. The symposium proceedings contain 14 of the 18 congress papers.

Keywords: NORNA proceedings, proper names, onomastics, name research, place-names, personal names, names and gender, linguistic landscapes, names in archaeology, names and legends.

Navnebærer uden oplagt navn – løsning af konflikt ved risiko for sammenfald

BENT JØRGENSEN

Der findes i princippet ingen navnebærer – det være sig person eller sted – som ikke lige så godt kunne have heddet noget andet, endda en hel del forskelligt andet. Når det alligevel giver mening at beskæftige sig med navnebærere uden oplagt navn, skyldes det, at den fysiske omverdens navnebærende og navnepotentielle enheder, denotata, gennem historien er vokset frem afbalancerende hinanden i et fintmærkende net af primære navnedannelser over for navne dannet ved opkaldelse (betydningssekundære navne) eller navne dannet som formelt sekundære navne. Sidstnævnte har også potentiale til at blive opfattet som betydningssekundære navne med epexegetisk efterled.

Lad mig hurtigt blive lidt mere konkret. I foromtalen til mit bidrag har jeg brugt købstadsnavnet *Holbæk* som eksempel. I tidernes morgen var det navn på et lille vandløb, men siden slutningen af 1100-tallet, hvor den skriftlige overlevering begynder, er navnet udelukkende overleveret som navn på byen (købstaden) og denotata i tilknytning hertil. Det havde og har ingen konkurrence fra de mange homonymer landet over, herunder et par bebyggelsesnavne i Jylland. DSÅ registrerer i alt 224 navne *Holbæk*. På eget område i Nordvestsjælland var navnet *Holbæk* indiskutabelt navn på købstaden, og herudfra kunne dannes formelt sekundære navne som f.eks. *Holbæks Old* ([efter 1268] (1549 DgK III 330) *Holbecks ooldh*), *Holbækshus* (26/6 1439 *Holbæcks hws*), *Holbæk Slot* (24/3 1504 *Holbekz Slot*),

Holbæks Fjord (1691 (JSør I 208) Holbechβ Fior), *Holbæk Dampmølle* (oprettet 1875). Allerede i middelalderen dukker der også eksempler op på opkaldelsestypen med foranstillet appositionelt artsled. Tidligst i ikke-dansk kontekst som f.eks. 17/12 1375 Datum in castro nostro Holbek 'givet på vort slot Holbæk' og 20/7 1377 dat slot Holbek 'slottet Holbæk', senere også tilsvarende på dansk 2/7 1538 wortt slaatt Haalbech 'vort slot Holbæk'. Forskellen mellem de to måder at udtrykke sig på er ikke undersøgt nærmere for det ældre navnestofs vedkommende. De sigter naturligvis begge til samme denotatum, men det skulle ikke undre mig, om en nøjere undersøgelse af et større materiale ville pege på, at der er tale om en stilistisk forskel. I nyere tid udvikler den foranstillede type en fast form inden for bestemte denotatums-kategorier, jfr. Jørgensen 1988 med eksempler som *Fiskehuset Damsø*, *Sygekassen Vanløse*.

Fra middelalderen og frem til 1800-tallet spiller den situationsbestemte og måske stilistiske variant med foranstilling (*Slottet Holbæk*), så vidt det ses, ikke nogen særlig rolle, og brugsområdet ser i al fald ikke ud til at blive udvidet. Fra midten af 1800-tallet, hvor industrialisering og urbanisering tager sin begyndelse landet over, dukker der efterhånden forskellige typer denotata op, som gerne vil bemægtige sig brugen af det lokale stednavn.

I 1900-tallet kan situationen da illustreres med følgende bredt udvalgte eksempler fordelt i tre hovedkategorier:

Formelt sekundære navne:

- Lemvig Maskinstrikkeri
- Aalborg Paraplyfabrik
- Aarhus Vin-Kompagni
- Fejøl Kvægavlforening
- Nakskov Automobilbørs
- Horsens Roklub

NAVNEBÆRER UDEN OPLAGT NAVN

Appositionstypen:

- Aktiebryggeriet Trøjborg
- Maskinsnedkeriet Stevns
- Margarinefabrikken Nordslesvig
- Klichéfabriken Aalborg
- Skibsværftet Lilleø
- Fiskekonservesfabriken Kerteminde

Betydningssekundært udseende navne:

- Holbæk [en jernbanestation, en telefoncentral, et postkontor]
- Borre [et postkontor]
- Enderslev [en transformatorstation]
- Femhøj [en telefoncentral, en jernbanestation]
- Nørrelund [en telefoncentral]

Det er den sidstnævnte type, der er hovedemnet for mit indlæg. Når stationen, telefoncentralen og postkontoret (og -distriktet) i Holbæk hedder som de gør, nemlig *Holbæk*, opfattes det ikke af almindelige mennesker som nogen potentiel konfliktsituation. Konteksten vil almindeligvis afgøre, hvad man taler om, ligesom det appellative ordforråd står til tjeneste, hvis man har brug for en præcisering. Det er et forholdsvis lille antal denotatums kategorier, som har tiltaget sig den mulighed at benytte værtsbebyggelsens navn som sit eget. I praksis kun de tre her nævnte: jernbanestation, posthus/-distrikt og telefoncentral. Den sidstnævnte kategori er nu bortfaldet på grund af den tekniske udvikling.

Som antydnet kan man om en station vælge mellem at tale om *Holbæk* og *Holbæk Station*, der dermed bliver synonyme, og man kan anstille kontekstprøver på, om den første form er etableret som betydningssekundær, eller om den bedre kan analyseres som en formelt sekundær dannelse med deleteret artsled.

1. Jeg står af i/på Husum, når jeg skal besøge...
2. Jeg står af i/på Danshøj, når jeg skal besøge...
3. Jeg står af i/på Odense, når jeg skal besøge...

I disse tre typeeksempler vil man efter min opfattelse i 1 kunne vælge både *i* og *på*, i 2 kun *på* og i 3 kun *i*. Når man i 2 kun kan vælge *på*, skyldes det den realomstændighed, at *Danshøj* kun er navn på stationen som ikke deler det med nogen by eller bydel. Valgmuligheden ved Husum må skyldes, at Husum også er en bydel. *At stå af i Husum* betyder altså 'at stå af på den station, som ligger i bydelen Husum'; *at stå af på Husum* betyder 'at stå af på den station, der hedder Husum'. Men hvorfor gælder der så ikke samme regel for at stå af i eller på Odense? Man kunne formode, at Odense opfattes som byen og ikke som stationen, men det holder ikke, for udsagnet kan ikke dække over, at man er stået af i f.eks. Fruens Bøge. Er man stået af i Odense, er det sket på Odenses hovedbanegård.

Under alle omstændigheder er det normale og upåfaldende forhold, at station, postkontor og telefoncentral blot hedder *Odense*, *Holbæk* osv. Men fordi man inden for disse denotatums-kategorier har lagt sig fast på den betydningssekundære (eller betydningssekundærtære) løsning, har man samtidig anskaffet sig et særlig tydeligt homonymiproblem, der i tilgift understreges af, at denotatums-kategoriens revir er lig med hele landet. Det kan ikke nytte noget, at der er to stationer, posthuse eller telefoncentraler, der hedder det samme, og det vil i mange tilfælde blive resultatet, hvis man ikke griber aktivt ind.

Adskillelse af homonymer eller nærved-homonymer

Den simpleste form for regulering er tilføjelsen af et områdebetegnende led, der kan være foranstillet, *Næsbyhoved Broby*, eller (oftest) efterstillet, *Nykøbing Falster/Nykøbing F*, *Viby Sjælland*, *Bedsted Thy*. En mere ud-spekuleret variant udgør de tilfælde, hvor det oprindelige

NAVNEBÆRER UDEN OPLAGT NAVN

navn indlejres i et nyt formelt sekundært navn med en vis lokal begrundelse men uden betydningsmæssig reference til denotatum: *Rungsted Kyst* (jernbanestation; til adskillelse fra *Ringsted*), *Solrød Strand* (telefoncentral; til adskillelse fra *Sorø*), *Jyllingefjord* (telefoncentral; til adskillelse fra *Hyllinge*), *Vindingesogn* (telefoncentral; om *Vindinge* ved Roskilde).

Somme tider fravælges værtsbyens navn helt og holdent. Det er bl.a. tilfældet med de ovennævnte navne *Femhøj* og *Nørrelund*, og det gælder også neden for omtalte *Isøre*. Det må antages, at fravalg af værtsbynavnet lokalt bliver opfattet som ganske drastisk, grænseoverskridende, og under alle omstændigheder udtryk for, at ens by har måttet vige for en anden. De tre hovedkategoriers denotata er ikke ensartede: Jernbanestationen er velafgrænset med et mindre areal omkring en bygningskerne, postkontoret har i mange byer samme bygningskerne men omfatter tillige et betydeligt areal, postdistriktet. Telefoncentralen har en lille bygningskerne, der normalt er forskellig fra jernbanens og postvæsenets, og som brugerne ikke har nogen fysisk relation til. Telefoncentralen har som postvæsenet et distrikt, men de er almindeligvis ikke sammenfaldende. Jernbane og postvæsen adskiller sig også fra telefonvæsenet, ved at telefoncentralens navn først og fremmest blev formidlet mundtligt og ofte gennem halvdårlige forbindelser således at sidstnævntes sammenfaldsproblemer udelukkende er auditivt betingede, mens jernbaner og postvæsen også skulle tage hensyn til de skrevne former. Man kan derfor godt finde eksempler på, at de tre væsener ikke følges ad.

Telefoncentralen i Rørvig hed fra 1913 til 1970 *Isøre* for at adskille den fra *Rødvig* på Stevns. Postkontoret og -distriktet har derimod altid heddet *Rørvig*. Byen fik ulykkeligvis aldrig jernbane.

Kravene til det nye navn kan opgøres således: Det må ikke falde sammen med andre navne inden for egen eller nærtbeslægtede denotatumskategorier, det skal være distinkt og let at udtale. Det må gerne have lokal forankring.

Valg af andet lokalt navn

Isøre er et blandt adskillige eksempler på tilvalg af alternativt lokalt navn. Dets lokale status er speciel. I middelalderen var det et lokalt områdenavn, der var så velkendt, at det fandt vej til Saxos Danmarkshistorie. Mellem 1300- og 1900-tallet er dets overlevering alene båret af en form på et svensk-nederlandsk kort fra 1635 (DK 52). Omkring år 1900 genoptoges navnet *Isøre* som navn på en herskabsvilla nord for Rørvig by (Ftl 1901 Isseøre), og i 1913 antog telefoncentralen navnet i formen *Isøre* for at undgå forveksling med *Rødvig* på Stevns, jfr. DS under udgivelse.

En anden og usædvanlig tilbagegriben til gammelt navnestof skete i 1906, da Odense-Nørre Broby-Fåborg-jernbanen skulle navngive sin nye station i sognebyen Stenløse. Dette navn var allerede i brug på Frederikssundsbanen på Sjælland, og man valgte derfor at navngive efter en nærliggende helligkilde, *Sankt Klemens Kilde*, i almindelighed dog kaldet *Hvidekilde* (eller *Viekilde*) med navn efter sognekirkens skytshelgen. Herved lagdes grunden til et bebyggelsesnavn af katolsk type. I dag er jernbanen nedlagt, men et bykvarter har udviklet sig under navnet *Sankt Klemens*.

I 1919 fik Sallerup på Sydsjælland en telefoncentral med navnet *Nøddekær*. Centralen midt i landsbyen udnyttede navnet på det lokale andelsmejeri (Gst 1909 Nøddekjær Mejeri) ca. 500 m vest for byen. Mejeriets navn var dannet med udgangspunkt i et lokalt marknavn, der i MB 1682 skrives Nøde Brynds Aassen og MK 1771 Nødebrende Agre. Det må antages at indeholde subst. *nød*, glda. *nōt*, f. 'kvæg'; i mejerinavnet forstås leddet som subst. *nød* 'frugt af hassel'. Der findes ikke noget andet *Sallerup* i Danmark, og *Svallerup* ved Kalundborg var telefonmæssigt lagt under *Kalundborg* i 1909, ligesom postadressen var Kalundborg. Som navn på telefoncentralen er *Nøddekær* betydningssekundært i forhold til mejerinavnet, der i sin fulde form er en formelt sekundær

NAVNEBÆRER UDEN OPLAGT NAVN

dannelse, men med den væsentlige tilføjelse, at det bagvedliggende primære navn er en til lejligheden dannet konstruktion med basis i lokalt navnestof.

Også jernbanevæsenet greb ud efter navne på mejerier til nye stationer. Vestsallingbanen, der åbnede i 1924, fik station ved Lem, men da navnet allerede var i brug på den vestjyske længdebane, valgtes navnefællesskab med mejeriet *Brodal*. På Sydfyn åbnedes i 1916 banestrækningen mellem Fåborg og Svendborg, og den station, som naturligt ville være kommet til at hedde *Øster Skerninge*, fik navnet *Åkilde* efter det lokale andelsmejeri; antagelig af hensyn til navnet på nabostationen, *Vester Skerninge*.

En anden markant type bygninger i det åbne land kunne som i Horns Herred på Sjælland være en udflyttet skole. I 1907 byggedes Femhøj Skole som fælles skole for Landerslev og Gerlev og med næsten lige langt at gå for alle børn. Skolens navn videreførte naturnavnet *Femhøj* anvendt om et højparti lige syd for skolen. To år senere, i 1909, antog telefoncentralen i Gerlev navnet *Femhøj*, hvorved man undgik forveksling med *Gerlev* og *Gørlev* på Vestsjælland. Det er vanskeligt at afgøre, hvor meget højparti og skole vægter ved navnevalget. I 1928 fik området også jernbane, og den nye station midt mellem Landerslev og Gerlev antog samme navn som telefoncentralen og med delvis samme begrundelse. Dog har Gerlev på Vestsjælland aldrig været betjent af nogen jernbane.

Da Nordvestlolland i 1915 fik jernbane, blev der også anlagt en station i Vindeby, men da der allerede var trinbræt i Vindeby på Langeland, kom stationen her til at hedde *Onsevig* efter en vig og et fiskerleje over 4 km fra byen. Man kunne tættere på have fundet lige så egnede bebyggelsesnavne, men det har muligvis været udslagsgivende, at Onsevig lå i samme sogn og kommune som Vindeby.

Naturnavne i nærheden

Da Frederiksværkbanens sidste stykke fra Frederiksværk til Hundested blev indviet i 1916 anlagdes der station (holdeplads) ved landsbyen Tømmerup. Dens navn var uegnet som stationsnavn, eftersom der allerede fandtes en Tømmerup station på Amager. Stationen fik navnet *Østerbjerg* efter en bakke lige nordvest for jernbanen. Bakkens navn kendes tidligst på et matrikelkort, MK 1796 Breede Østre Berg, og dernæst på Gst 1898 Østerbjerg.

I 1914 fik telefoncentralen i Endeslev på Midtsjælland navnet *Nørrelund*. Herved udnyttedes et lokalt naturnavn, MB 1682 Nørre Lunds Aas, Gst 1894 Nørrelunds Bakke, nordøst for byen, diametralt modsat telefonstationens beliggenhed sydvest for byen, jfr. kort. Det er uvist, hvilket eller hvilke navne, man har villet undgå konflikt med. *Jenslev* i Hornsherred på Sjælland havde ikke nogen selvstændig telefoncentral, og det ser ikke ud til, at sjællandske landcentraler har været betragtet som konfliktstof i forhold til jyske. Den lokale transformatorstation fra 1923 hedder da også uden videre *Enderslev* i en lidt ældre sprogform med -r-. Om transformatorstationers navne kan kort oplyses, at de i sagens natur ikke henvender sig til den brede almenhed, men alene har en teknisk afgrænset brugergruppe. De har almindeligvis værtslokalitetens navn samt et nummer. At der er tale om normal betydningssekundær navneanvendelse fremgår af, at to transformatorstationer i samme by ikke begge får byens navn + hver sit nummer. Nummeret er altså fuldstændig, som bl.a. ved forskellige lokomotiver og (i nyere tid) togenheder, et alternativt navn.

Jernbanen mellem Herning og Viborg, der åbnedes i 1906, fik station i Vrå lidt nord for Herning. Men *Vrå* var da allerede i brug som stationsnavn i Vendsyssel, og landsbyens station fik i stedet navnet *Nybo*. Det var indhøstet fra den forbigående *Nybo Bæk*, hvis navn viderefører navnet på en bebyggelse *Nybo*, der var forsvundet senest ved begyndelsen af 1500-tallet.

Nærved-nydannelser

Det nærmeste man i landdistrikterne i det gamle KTAS-område (telefonselskabsområdet på øerne øst for Storebælt) kommer en primær navnedannelse som telefoncentralnavn, er *Vesterborg* på Sydsjælland, der er en sammentrækning af *Vester Egesborg*. Navnet lagde hermed afstand til *Vester Egede*, der imidlertid hverken havde posthus eller telefoncentral endsige jernbanestation. Til gengæld blev der sammenfald med *Vesterborg* på Lolland.

Dette teleskopprørsprincip – altså så at sige at mase navnet en smule sammen – genfinder man også i det københavnske telefoncentralnavn *Damsø*, en elegant sammentrækning af det lokale sønavn *Damhussøen*, der med sit initiale DA var et muligt centralnavn i det demiautomatiske system, der byggede på, at centralen skulle kunne nås ved at dreje de to første bogstaver i centralens navn. Det oplagte centralnavn, *Vanløse*, var udelukket af det ældre centralnavn *Valby*. Sammentrækninger på telefoncentralområdet var ikke kun styret af ønsket om at opfinde nyt i stedet for naturlige, lokale navne, der repræsenterede sammenfald med navne andre steder. Sammentrækninger var også i sig selv ønskelige af hensyn til klar udtale, og KTAS gik målrettet efter tostavede centralnavne af beta-ordstypen. Telefoncentralen i Store Magleby-området på Sydamerger hed fra 1907 blot *Magle*, og samme år forkortedes *Østerbro* til *Øbro* og *Nørrebro* til *Nora*. Flere andre centraler fik tilsvarende korte og klare navne. KTAS drev det så vidt, at de i 1927 kaldte centralen i Hellerup for *Helrup*, og centralen omkring Godthåbsvej hed fra 1895 til 1916 *Gothaab*, derefter til 1929 det mere naturlige *Godthaab* men derefter igen *Gothaab/Gothåb*.

Helt nyt navn

Køge-Ringsted Jernbane fik ved sin åbning i 1917 station ved landsbyen Gørslev 15 km fra Køge. For at undgå sammenfald

med *Gørlev* på Vestsjælland fik stationen navnet *Østervang*. Som navn er det en ægte nydannelse, men dog med den sproglige baggrund, at det er dannet antonymisk til det ca. 30 år ældre navn *Vestervang*, en husrække vest for byen ved vejen til Slimminge.

Ved forlængelsen i 1914 af Kertemindebanen til Martofte fik landsbyen Stubberup station lige vest for bebyggelsen. Stubberup var imidlertid allerede navn på en station på Østsjællandske Jernbaner, og den nye station på Fyn fik navnet *Kirkebro*. Det har naturligvis relation til, at Stubberup var sogneby, men navnet er først dannet til brug for stationen.

Navneforskeren er i almindelighed glad og tilfreds med sig selv, når han eller hun har fastslået og dateret et bestemt navns sproglige bestanddele og sat dem navnesemantisk i relation til hinanden og til den ydre verden. For det navnestof, som her er fremlagt, er denne klassiske procedure ikke tilstrækkelig. Som det fremgår, er navneanalysen ikke ført til ende, før det er påvist, hvad der er årsagen til, at det oplagte navn til en bestemt navnebærer er blevet fravalgt.

Kilder og litteratur

DgK = Danmarks gamle Købstadlovgivning I-V, udg. af Erik Kromann. København 1951-61.

DK = Niels E. Nørlund: Danmarks Kortlægning I. København 1942.

DS = Danmarks Stednavne bd. 1 ff. Kbh. 1922 ff.

Ftl + år = Folketælling. Rigsarkivet. København.

Gst + år = Generalstabskort, målebordsblade, atlasblade, 4 cm-kort udg. af Geodætisk Institut/Kort & Matrikelstyrelsen (nu: Geodatastyrelsen).

JSør I = Søkortdirektør Jens Sørensen "Den danske Hydrografis Fader" 1646-1723 - Et Bidrag til det danske Søkortvæsens Historie, ved Johannes Knudsen. København 1918.

NAVNEBÆRER UDEN OPLAGT NAVN

Jørgensen, Bent, 1988: Fast appositionel markering af ny denotation. I: Denotationsbyte i ornamn. Red. Peter Slotte. (NORNA-rapporter 37). Uppsala. S. 115-118.

MB + år = Markbog. Forarbejder til Christian V's matrikel. Rigsarkivet. København.

MK + år = Matrikelkort. Geodatastyrelsens arkiv.

SUMMARY

Name-bearers without obvious names – Solution of the problem in avoiding confusion

By Bent Jørgensen

It is unproblematic and self-evident that the railway station, the post office and the telephone exchange in Holbæk bear the name *Holbæk*. In a number of cases, however, such institutions in the field of modern technology have been given names that have avoided the obvious choice. The telephone exchange in Rørvig was given the name *Isøre* because it would otherwise have been in danger of being confused with the telephone exchange *Rødvig*. The railway station in Gørslev was given the name *Østervang* because there was already a station called *Gørlev*. The present paper takes a closer look at the linguistic conflicts that led to the rejection of a name and examines the linguistic inventory of the selected names. The selection does not always result in a completely new name but can consist of a modification of the original name. The station in Rungsted is thus called *Rungsted Kyst* to distinguish it from *Ringsted*, while the telephone exchange in Jyllinge on Roskilde Fjord came to be called *Jyllingefjord* to distinguish it from *Hyllinge*. The naming is also judged in the light of the question of the formal status of this name material. Is the station in Holbæk always referred to as *Holbæk* (semantically

BENT JØRGENSEN

secondary) or is it sometimes referred to as *Holbæk Station* either as a formally secondary formation or as a semantically secondary name with an epexegetic element?

Bent Jørgensen
Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut,
Københavns Universitet
berge@hum.ku.dk